

Szerkesztői előszó

Luther Márton 1533 nyarán a következőket találta mondani: „Krisztus egyszer eljött a földre szemmel láthatóan, és közöttünk élt, és látnunk engedte nagyszerűségét; Isten határozatából és gondviseléséből végbevitte az emberi faj megváltásának művét. Nem kívánom, hogy még egyszer eljöjjön, és azt sem akarom, hogy angyalt küldjön hozzám. És ha éppenséggel egy angyal szállna le a mennyből, és elébem állna szemmel láthatóan, én akkor sem hinnék neki (Gal 1,8), mert ott van nekem Krisztus Urunk hitlevele és pecsétje, vagyis az ő igéje és szentsége. Én pedig mellette kitartok, és nem kívánok új kinyilatkoztatást.”¹

Bátor szavak ezek. Főként azért, mert ő maga is tisztában volt vele, mennyi különböző olvasata van az Igének, még ha azokat egy-egy tévtanító vagy rajongó olyan merev felfogásaként is értékeli, amelyet az illető magának „kialakított, és tetszése szerint belemagyarázott a Szentírásba”. Ezekkel a szubjektív olvasatokkal szemben Luther szerint hagyni kell az Igét megszólalni, mégpedig vigyázva, nehogy az értelmező az Írás szavába vágjon.² Vagyis az exegetának a hagyományt, a teológiai tudományt, de a saját lelkét is félre kell tenni a Szentírás helyes értelmezésének érdekében.

Rudolf Bultmann, majd őt követően az „Új Hermeneutika” irányzata (Ernst Fuchs, Gerhard Ebeling) még hitt abban, hogy a szöveg megszólaltatható „tisztán”, ahogyan azt Luther elképzelte: félreállva az ige útjából. Érdekes, hogy míg Bultmann elismeri, hogy minden szöveghez, és így a Szentíráshoz is előfeltételekkel és a saját kérdéseinkkel közelítünk, addig szerinte ennek a valódi megértés esetében már nincs helye.³ Gerhardt Ebeling hasonló kiindulópontból közelít, amikor a „hit nyelvtanának” megalkotására tesz kísérletet. Számára az Ige eseménye, történése az, mely tekintélyként jut el hozzánk, miközben átformál. A szöveg magyarázatára azonban szerinte csak annyiban van szükség, amennyiben az egyébként alapvetően érthető Szentírás esetében akadályba ütközik. A hermeneutikai munka ebben az esetben azt jelenti, hogy a zavaró tényezőket (*Störungen*) eltávolítjuk, és lehetővé tesszük, hogy az Ige tisztán megnyilvánuljon.⁴ Ernst Fuchs nagyon hasonló következtetésre jut *Marburger Hermeneutik* című művében: „A magyarázónak engednie kell, hogy a magyarázandó – szöveg – magyarázza őt, azaz ő maga magyaráztasson bele a szövegbe.”⁵ Ez azt jelenti, hogy az író a szöveg világába lépve engedelmessé válik a szöveg által közvetített valósággal szemben. A történeti-kritikai feladat – Ebelinghez hasonlóan – a szöveg üzenetéhez vezető út megtisztítása. A szövegnek szegezett kérdés pedig az egzisztencia

¹ LUTHER MÁRTON: *Asztali beszélgetések*, Ford. MÁRTON László, Bp., Luther Kiadó, *Luther Válogatott Művei* 8., 2014, 142.

² MOSTERT, Walter: *Az önmagát értelmező Szentírás, Luther hermeneutikájáról*, Ford. SEBEN István, Bp., Hermeneutikai Kutatóközpont, 1996, 10.

³ TÖKÉS István: *Új hermeneutika, Az 1950 utáni hermeneutikai irodalom áttekintése*, Bp., Hermeneutikai Kutatóközpont, 1999, 16.

⁴ EBELING, Gerhard: *Wort Gottes und Hermeneutik*, in ROBINSON, James M. – COBB, John B. jun. (Hg): *Die Neue Hermeneutik*, Zürich, Zwingli Verlag, 1965, 109–147, itt 129.

⁵ FUCHS, Ernst: *Marburger Hermeneutik*, J. C. B. Mohr, Tübingen, 1968, 85.

eredendő, önmaga létével kapcsolatos kérdéseinek irányába terel bennünket. Ahogyan Bacsó Béla kiemeli a jelen kötet tudományos blokkjának filozófiai záró tanulmányában (*Diszpozíció és megértés*), Martin Heidegger – aki egyébként mélyen hatott Rudolf Bultmann munkásságára – éppen ezt az önmagunkkal szembeni kérdést teszi fel: a világba belevetett létező a végső kérdéseket saját diszpozíciói révén megértve felnyílhat arra, hogy önmaga lehetőségeit felvállalja.

Hans Georg Gadamer óta még élesebben rajzolódik ki az a felismerés, hogy nem lehetünk naiv olvasói a szövegeknek. Mártonffy Marcell lapszámunkban szereplő tanulmányában Jean Grondint idézi: a világ, „ahogy érzékeljük, azon a nyelven és abban a történetileg létrejött, elbeszélésként megformált identitásban fejeződik ki, amelyet legelőször is kaptunk”. Ez frappánsan összefoglalja, amiről szó van: mindannyian örökösök vagyunk, és így valamilyen hagyomány tudatos vagy öntudatlan képviselői. Saját történetünk mindig más történetek része – saját múltunk más múltak ölelésében áll. Mártonffy Marcell felhívja arra a figyelmet, hogy Paul Ricoeur ebben egyetért Gadamerrel: „csak annyira vagyunk a történelem cselekvői, amennyire elszenvedői is vagyunk”, és sohasem „az újítók abszolút pozíciójában, hanem mindig előbb az örökösök relatív szerepében”.⁶ Persze a hagyományban nem kiszolgáltatottként állunk benne, hanem a hagyománnyal való szembesülés egyben lehetőség annak kritikájára is. A felismerés a kontextuális hermeneutika felé nyitotta meg az utat: lassan világossá vált, hogy eltérő kulturális közegek megértési módjai nem feltétlenül feleltethetők meg egymásnak. Ebből a nézőpontból ráadásul az is lelepleződött, hogy a nyugat-európai gondolkodás befolyása sok esetben erőszakos kolonizációs jelleget hordozott.

Ezt elismerve feltehető-e még a kérdés, mi az igazság? Vagy csak azt a választ adhatjuk, hogy saját hagyományunk igazságait tudjuk képviselni? A kérdés időszerű, éppen az egymással konkuráló és egymásnak feszülő Szentírás-olvasatok idejében élve, ráadásul olyan légkörben, melyben az „egy”, „igaz” vagy a „hamis” olvasat eszméje gyanús, és amelyben magát az igazság iránti vágyat is gyorsan a hatalom akarásának vádja érheti. Ebben az összefüggésben talán merész a kérdés: van-e helyes olvasat? Vagy nem kizárólagos, egyetlen igazságban kell gondolkoznunk, hanem inkább együtthangzásban, eltérő, de egymást kiegészítő olvasatokban? Ezeket mi különbözteti meg a helytelen megértéstől? A *Sárospataki Füzetek* aktuális száma ezt a kérdést próbálja körbejárni.

Bár Adolf von Harnack tétele, miszerint a kanonizációt a keresztyén egyház Marcionnak köszönheti, túlzó, az eretneknek nyilvánított II. századi író munkásságának hermeneutikai szempontból hatalmas hozadéka van. Radikális szövegkritikai megoldásai ugyanis arra hívják fel a figyelmet, hogy a szöveg annak megfelelően, milyen teológiai látásmóddal olvassuk, egymástól nagyon is eltérő olvasatokat nyújthat. Somos Róbert írása ennek kapcsán azt a kérdést veti fel: hogyan hihetünk az egyetlen olvasatban, ha az előttünk létező bibliai szöveg is több változatban áll

⁶ RICŒUR, Paul: *Temps et récit III.*, Paris, Seuil, 1985, 313 és 320.

előttünk? Somos Róbert a hatalmas filológiai munkát végző Órigenészre irányítja a figyelmet, aki Marcionnal is vitázva vallja: a szöveg változékonysága a Sátán munkájának tekinthető, csakúgy, mint a szövegből kinyert hamis értelem. Ez a tévedés, mely sokszor nem szándékos rontás eredménye – legalábbis bizonyos esetekben a kéziratot másolók nem akarattal vétenek, mégis úgy, hogy hibájuk a szövegromlás hátterében álló Ördög munkájának köszönhető –, kijavítható, a helyes olvasat létrehozható. A hibák és abból fakadó tévtanítások ellenszere Órigenész szerint egyfelől a kiváló filológiai szakértelem, másfelől a teremtő Isten jóságába vetett hit megerősítése. Ha ez a két feltétel teljesül, akkor a szöveg helyes értelmére is fény derülhet. Órigenész szükségesnek tartja, hogy a szöveg mögött ott álljon egy tanítás a teremtő Istenről, mely az Írás értelmét meghatározza, és értelmezhetőségének határait kijelöli. Nagyon tanulságos Szolnoki Zsolt tanulmánya egy 17. századi kátéról a tekintetben is, hogy hogyan értették akkoriban a dogmatikai vonatkozásokat, miért nem értették, s miért kellett újra s másként elmondani a már reformált gyülekezetnek az elvben köztudott tételeket.

Hanula Gergely tanulmányában említi Irenaeus példáját, aki lapocskákhoz hasonlítja a Szentírást, melyekből mint mozaikdarabokból áll össze az egész értelem. Csakhogy a mozaiklapokból nem pusztán a király, hanem a róka képe is kirakható. Emiatt ragaszkodni kell a hitvalláshoz, mely a hit mércéjeként meghatározza, milyen értelmet olvashatunk ki a szent szövegekből. Persze a részletek alapos ismerete nélkül az egész sem érthető meg igazán. Irenaeus, Aranyszájú Szent János – és Somos Róbert tanulmányából láthatóan Órigenész – írásértelmező módszerében is, Hanula Gergely szavaival, az „antik hermeneutikai kör” működését látjuk: a részletet az egészből, az egészet a részletekből érthetjük meg.

Hol húzódik ez a határ ma? Kocsis Imre ezt az értelmezési keretet a modernkori kihívásokra válaszként születő katolikus zsinati dokumentumok írásértelmezéssel kapcsolatos elvein mutatja be. A Dei Verbum 1965-ös nyilatkozata a Szentlélek munkáját hangsúlyozza a Biblia megértése során. Ez azt a feladatot és egyben lehetőséget is jelenti, hogy az értelmező a Szentíróval „azonos hullámhosszra” lép. Mivel Isten emberi nyelven szólal meg, kettős feladat áll előttünk: egyfelől a szöveg sajátos megszólalásmódjaira, műfaji jellegzetességeire figyelemmel kell lenni. Másfelől a Szentírás egésze, az egyházi hagyomány és a hit elve kell, hogy legyenek azok a támpontok, melyek a helyes megértést segítik. A Pápai Bibliikus Bizottság 1993-ban kiadott dokumentuma megkülönbözteti egymástól a *sensus literalist* és a *sensus spiritualist*. A szó szerinti értelem az akkori olvasók-hallgatók számára adott értelem, melynek feltáráshoz a történeti-kritikai megközelítés elengedhetetlen. A spirituális értelem azonban ennél több, az a jelentés, amely az Ó- és Újszövetséget összefogja, és azt az egységet megteremti, melyben a hagyományokkal egyetértésben a Szentírás értelmezhetővé válik. XVI. Benedek 2010-ben több nyelven is megjelent buzdítása arra int, hogy az Írást ne semlegesen olvassuk. A hit hermeneutikája ugyanis elengedhetetlen a helyes megértéshez. Ahogy Kocsis Imre megfogalmazza: az Írás az Egyházhhoz tartozik. Talán fogalmazhatunk úgy is: együtt lélegzik vele.

Ennek az egyházhoz tartozásnak a mibenlétére kérdezett rá lapszámunk körkérdése. A gyakorlati írásértelmezés módszereire, elvi hátterére és veszélyeire volt kíváncsi, és érdekes kép rajzolódott ki arról, hogy lelkipásztorok, teológiai intézményekben oktatók vagy vallásanárok milyen írásértelmezői elvekkel közelítenek a bibliai szövegekhez. Megszólalásaik messzemenőig személyesek, és belelátni engednek igeolvasói gyakorlatukba, illetve nyilvánosságra szánt igeértelmezésük kulisszák mögött zajló formálódásába. Ezek a személyes vallomások szépen rímelve Szalay László Pál gondolataira. Esszéjének egyik kulcsfogalma ugyanis a transzparencia. Átláthatóvá válni Isten előtt, közvetítővé válni az emberek felé. Azok, akik megszólaltak, vállalták, hogy átláthatóak lesznek. De Szalay László szerint ez azt is jelenti: azonosulni, eltűnni, annak érdekében, hogy az, Akinek szólania kell, megszólalhasson. Ezzel a gondolattal pedig visszatérünk a lutheri írásértelmezői elv miatt felmerülő kérdésekhez: hogyan tehetem félre önmagam az Írás útjából a helyes megértés érdekében?

A válasz talán lehetséges, talán nem. De a gondolati út, amelyet ennek a problémának a vizsgálata során ebben a lapszámban bejártunk, egyvalamire jó lehet. Az a reményünk: ez a szám úgy kalauzol végig problémákon és kérdéseken, hogy még ha ugyanazokhoz a kérdésekhez és dilemmákhoz keveredünk is vissza, már másképp érkezünk meg.

Kustár György

OKTASS, HOGY ÉLJEK!

*„Amikor Fülöp odafutott, hallotta, hogy
Ézsaiás prófétát olvassa, és megkérdezte tőle:
Érted is, amit olvasol? Erre így válaszolt:
Hogyan érthetném, ha valaki meg nem
magyarázza?” (ApCsel 8, 30-31a)*

A jó pásztor. Márványszobora Kr. u. 3. század végétől. Készítésének helye ismeretlen. Akéső antik pogány Rómában, Kis-Ázsia misztériumkultuszaiban és a korai kereszténységben is népszerű volt a jó pásztor ábrázolása. A figura arca még nem mutatja a Krisztusra utaló klasszikus jegyeket (pl. szakáll), melyek csak jó három évszázaddal később rögzültek, s így göndör hajával közelebb áll a pásztorként, a nyájak őrzőjeként is sokszor ábrázolt Apollónhoz (a „tisza”, az üdv és a rend mellett a halál istensége, ő tudatja az emberekkel Zeusz akaratát), akinek alakjában a korai keresztény művészetben ráadásul sokszor ábrázoltak Krisztust. Arra, hogy az ábrázolás mégis inkább Krisztusra utal, csak abból lehet következtetni, hogy egy kereszténységre utaló leletgyűttes részeként került elő.